

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертаційну роботу Докуніної Катерини Ігорівни
«Формування економічного механізму енергозбереження на підприємствах комунального господарства» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)

1. Актуальність теми та її зв'язок із науковими програмами. На підприємствах комунального господарства загострилися управлінські проблеми, спричинені, з одного боку, зменшенням платоспроможності споживачів унаслідок кризових явищ в соціально-економічній та фінансовій сферах, а з іншого боку – критичним накопиченням потреб в оновленні інфраструктури, що вимагало підвищення тарифів до рівня самоокупності. У цій ситуації скорочення енергетичної складової – основної у вартості комунальних послуг – могло би стати одним із способів вирішення проблеми. Але, на жаль, ситуація ускладнилась і в енергетичній сфері внаслідок залежності країни від цін закордонних, у першу чергу, російських постачальників паливно-енергетичних ресурсів. Для вирішення цих проблем на комунальних підприємствах необхідним стало вироблення вже не тактичних, а *стратегічних* рішень, спрямованих на виживання та підтримку процесу надання послуг споживачам. І у першу чергу - за допомогою підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів та пошуку нових механізмів фінансування заходів енергозбереження. У таких умовах особливої актуальності набув розвиток теоретичних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо формування *економічного механізму енергозбереження* (ЕМЕ) на підприємствах комунального господарства.

Це свідчить про актуальність, наукову значимість і практичну направленість дисертаційної роботи К.І. Докуніної.

Обраний напрямок дослідження є складовою частиною науково-дослідних робіт Харківського національного університету будівництва та архітектури. Так, в межах держбюджетної науково-дослідної теми "Управління фінансами підприємств: проблеми теорії та практики" (номер державної реєстрації 0113U003552) – автором

реалізації програм енергозбереження на підприємствах ЖКГ та визначені чинники впливу на процес формування й реалізації там програм енергозбереження; госпдоговірної теми "Розробка організаційно-економічного механізму управління енергозбереження на підприємстві" (2014 р., номер державної реєстрації 0112U008109) – автором обґрунтовано концептуальні основи побудови організаційно-економічного механізму управління енергозбереженням на підприємстві та розроблено практичні рекомендації щодо залучення фінансових ресурсів для реалізації проектів із застосуванням сучасного інструментарію їх фінансування. Результати дисертаційної роботи використані також у роботі Одеського національного університету імені І.І. Мечникова в рамках виконання науково-дослідної теми "Формування національної моделі сталого розвитку в умовах глобальних трансформацій" (2016 р., номер державної реєстрації 0115U003915), де автором узагальнено теоретичні основи складання й оцінки ефективності програм енергозбереження в Україні та розроблено методичний підхід до оцінки ефективності реалізації програм енергозбереження на підприємствах комунального господарства.

1. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність та новизна. Наукові положення, висновки та рекомендації, що містяться у дисертації та виносяться на захист, є теоретично обґрунтованими й містять результати їх практичного використання. Їх виклад супроводжується критичним оглядом та посиланням дисертанта на результати наукових робіт вітчизняних та закордонних науковців за обраною темою, вдалим застосуванням загальнонаукових та спеціальних методів проведення досліджень, використанням сучасного методичного інструментарію та засобів обробки інформації.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується використанням широкої інформаційної бази за темою дисертації, в т.ч. офіційних статистичних даних, нормативно-правових актів, які стосуються діяльності комунальних підприємств, монографій, численних наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, інтернет-джерел.

Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, відображено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано відомості щодо апробації та публікації результатів дослідження.

У першому розділі ***"Теоретичні основи формування економічного механізму енергозбереження на підприємствах комунального господарства"*** розкрито теоретичні підходи до визначення "економічного механізму енергозбереження" як системи управління (стор. 20-22, 27-31), розглянуто особливості елементів ЕМЕ, обумовлені специфікою діяльності комунального господарства в Україні та інших країнах світу та виокремлено особливості його формування на вітчизняних підприємствах (стор. 40-43), проаналізовано міжнародний досвід співпраці державних і приватних партнерів при реалізації проектів і програм у сфері енергозбереження в Україні та за кордоном, розроблено пропозиції впровадження такого досвіду у вітчизняну практику реалізації заходів енергозбереження на засадах ДПП (стор. 50-60).

У другому розділі ***"Передумови формування економічного механізму енергозбереження на підприємствах комунального господарства"*** проаналізовано загальний стан енергозбереження на підприємствах комунального господарства в Україні і за кордоном, а також стан реалізації заходів енергозбереження в межах відповідних програм (стор. 65-80). Проаналізовано існуючі методичні підходи до оцінки ефективності програм енергозбереження (стор. 82-88) та обґрунтовано запропонований автором власний підхід (стор. 94-106). За допомогою нового *інтегрального показника* проведено оцінювання ефективності реалізації програм енергозбереження на підприємствах комунального господарства м. Харкова (стор. 106-120).

У третьому розділі ***"Формування теоретико-методичного забезпечення щодо розробки економічного механізму енергозбереження на підприємствах комунального господарства"*** розроблено структуру ЕМЕ на підприємствах комунального господарства та обґрунтовано його складові (стор.

123-132). Розроблено порядок формування ЕМЕ на підприємствах комунального господарства (стор. 132-140), де обґрунтовано доцільність впровадження *креативної моделі* формування ЕМЕ (стор. 134-135) та створення відділу енергоаудиту (стор. 136-139).

Автор приділив у третьому розділі велику увагу розвитку положень щодо фінансування програм енергозбереження на засадах ДПП шляхом використання сучасних фінансових інструментів, розроблених на основі узагальнення міжнародного досвіду (стор.145-160), здійснив оцінку можливості фінансування заходів енергозбереження в рамках відповідних програм шляхом випуску, розміщення та погашення *інфраструктурних облігацій* (стор. 160-165).

Наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертаційного дослідження є достатньо обґрунтованими, що підтверджується використанням як вітчизняних, так і зарубіжних наукових праць, застосуванням таких підходів, методів і прийомів дослідження, як абстрактно-логічний аналіз, системний і структурний аналіз, економетричне моделювання, методи економічної й математичної статистики, експертне оцінювання, порівняльний аналіз.

В роботі використані вітчизняні та міжнародні статистичні дані щодо оцінки стану енергозбереження та реалізації відповідних заходів і програм.

Достовірність положень і методичних розробок дисертаційної роботи підтверджується їхньою апробацією на всеукраїнських, міжнародних науково-практичних та інтернет – конференціях, публікацією у фахових виданнях та впровадженням результатів дисертаційної в діяльність комунальних підприємств.

Наукова новизна представлених у дисертації результатів визначається сукупністю розроблених теоретичних і науково-методичних положень щодо формування економічного механізму енергозбереження на підприємствах комунального господарства. Новизна дисертаційного дослідження полягає, зокрема, у наступних конкретних результатах, отриманих особисто дисертантом (у порядку викладу матеріалу):

- уточнено поняття "економічний механізм енергозбереження" та виокремлено функції, які ЕМЕ виконує на підприємстві, а саме, управління, стимулювання, регулювання, ресурсозбереження; "економічний механізм енергозбереження" визначено як сукупність економічних методів, способів, форм, інструментів та важелів впливу на економічні відносини та *процеси*, якими, завдяки функціям управління, забезпечується розробка та реалізація заходів щодо раціонального й економного споживання енергетичних ресурсів, що, на відміну від інших, через врахування економічного та управлінського аспектів забезпечує розробку та реалізацію заходів енергозбереження;

- розроблено модель механізму реалізації заходів енергозбереження на підприємствах комунального господарства на засадах ДПП, в якій, на відміну від інших, виокремлено такі складові, як принципи, заходи енергозбереження, форми ДПП та джерела фінансування, що створює основу для прийняття ефективних рішень щодо взаємодії державних та приватних партнерів;

- визначено чинники впливу на формування й реалізацію програм енергозбереження на підприємствах комунального господарства, які дозволяють оцінити ефективність реалізації програм енергозбереження у такій послідовності етапів: формування, реалізація та контроль, що, на відміну від існуючих підходів, дозволяє оцінити ефективність реалізації таких програм на основі *процесного підходу*;

- вдосконалено методичне забезпечення щодо оцінювання ефективності реалізації програм енергозбереження на підприємствах комунального господарства, що, на відміну від існуючих методів, передбачає розрахунок *інтегрального показника*, побудованого на основі системи оціночних показників, об'єднаних у два напрями: чинники, що впливають на процес формування й реалізації програми та показники, якими описуються результати реалізації програми, що дозволяє комплексно оцінити ефективність реалізації програм на підприємствах цієї сфери;

- розроблено структуру опису (модель) економічного механізму енергозбереження на підприємствах комунального господарства, яка складається із сукупності пов'язаних між собою положень щодо визначення

мети, завдань і принципів формування такого механізму, його структуризації та відбору елементів, що забезпечує можливість розробки та реалізації заходів програм енергозбереження на різних підприємствах комунального господарства;

- обґрунтовано послідовність формування економічного механізму енергозбереження на підприємствах комунального господарства, яка ґрунтується на концепції формування ЕМЕ, впровадженні *креативної моделі*, а також створенні відділу енергоаудиту на підприємствах комунального господарства, розробці заходів енергозбереження та диверсифікації джерел фінансування програм енергозбереження;

- розроблено механізм фінансування заходів в рамках програм енергозбереження на засадах *ДПП* шляхом випуску, розміщення та погашення *інфраструктурних облігацій*, що дає можливість диверсифікувати джерела фінансування таких програм і дозволяє розширити коло приватних інвесторів.

Основні положення дисертації, висновки та пропозиції, що наводяться як логічний підсумок проведеної автором роботи, є достатньо повними та обґрунтованими з високим ступенем наукової аргументації.

2. Практичне значення результатів дослідження. Теоретико-прикладні положення результатів дисертаційного дослідження Докуніної К.І. використані у практичній діяльності низки підприємств комунального господарства, зокрема, КП "Харківводоканал" (довідка № 6420 від 16.12.2014 р.), КП "Харківські теплові мережі" (довідка № 1221 від 09.04.2015 р.), КП "Міськвітло" (довідка № 149 від 13.02.2017 р.). Результати досліджень застосовуються також у навчальному процесі Харківського національного університету будівництва та архітектури при викладенні курсів "Економіка підприємств", "Інвестування", "Фінансовий менеджмент", "Фінансовий ринок" (довідка від 06.04.2017 р.).

3. Повнота викладення результатів дисертації в опублікованих працях. Результати дисертаційного дослідження пройшли широку апробацію на науково-практичних конференціях різного рівня. Результати досліджень та

рекомендації дисертаційної роботи доповідалися та схвалені на 14 науково-практичних конференціях.

В опублікованих автором численних роботах (25 наукових праць, з них 3 розділи у колективних монографіях, 8 статей у фахових наукових журналах і збірниках наукових праць, з них 1 стаття у зарубіжному виданні та 2 статті у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз - знайшли відображення положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації. Загальний обсяг публікацій складає 7,46 авт. арк., з яких особисто авторові належить 4,94 авт. арк.

Автореферат дисертації Докуніної К.І. у повній мірі відображає зміст, структуру, основні положення, висновки і рекомендації, які виносяться на захист, і є ідентичними результатами дисертаційної роботи. Кількість, обсяг і якість друкованих праць надають авторові право публічного захисту дисертації.

4. Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація викладена українською мовою, оформлена у повній відповідності з нормами і правилами МОН України, є завершеною науковою роботою. Рівень проведених досліджень, викладених у дисертації, відповідає сучасним вимогам до науково-дослідних робіт, що виконуються в національних університетах України. Автореферат за структурою і технічним оформленням відповідає визначеним МОН України стандартам.

5. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Необхідно звернути увагу на ряд положень дисертаційної роботи, які є дійсно дискусійними та можуть стати предметом конструктивного обговорення та показати рівень дисертанта під час захисту.

1. Автор неодноразово використовує в тексті дисертації словосполучення "житлово-комунальне господарство" (ЖКГ), хоча в назві дисертації зазначено "комунальне господарство". Це розширення об'єкта до рівня ЖКГ не в повній мірі відповідає поставленому вужчому завданню, оскільки словосполучення ЖКГ стосується також житлово-експлуатаційних та інших підприємств, які автор не брав до уваги. І саме ці підприємства споживають більшу частину (до 40%) енергоресурсів у масштабі національного

господарства і там можуть застосовуватись інші підходи до формування ЕМЕ. З іншого боку, підвищення енергоефективності, наприклад, будівель, може істотно вплинути на енергоспоживання комунальних підприємств – водоканалів та теплоенерго - в абсолютних цифрах внаслідок зменшення обсягу спожитих послуг. Відмінності проектів енергоефективності житлового і комунального господарства принципово показані автором на рис. 1.5. Але загалом, ці складні взаємозалежності в енергоменеджменті та економіці підприємств залишилися поза увагою дисертанта.

2. Автором справедливо критикується відсутність методів достовірного визначення ефективності проектів енергозбереження в Україні, зокрема на мікрорівні. Але у цій ситуації автор пішов не найкращим шляхом синтезу власного методу. Так, ним на стор. 101 були запропоновані якісні чинники впливу на процес формування і реалізації програм енергозбереження: на стадії формування – наявність методичного забезпечення, проведення / висновки енергоаудиту, результати фінансово-економічного аналізу, кадрове забезпечення; на стадії реалізації – фінансове забезпечення, організаційне забезпечення; при здійсненні контролю – моніторинг виконання програм енергозбереження, оцінювання ефективності реалізації програм. Разом з тим, далі були запропоновані показники ефективності реалізації програм енергозбереження та відповідний алгоритм (рис. 2.7, стор. 106). На наш погляд, вимагає пояснення взаємозв'язок вказаних чинників із запропонованими одиничними та інтегральними показниками ефективності і описаними методами розрахунків, результати яких подані у параграфі 2.3. Всі вони окремо взяті мають право на існування. Але дискусійним питанням у цьому сенсі залишається розрахунок і використання інтегрального показника та отримані результати у табл. 2.16. Як вони співвідносяться, наприклад, з реальними показниками табл. 3.8? Яке внутрішнє значення для управління підприємством вони мають? Тому в роботі, мабуть, не достатньо обґрунтоване застосування саме експертного методу, адже існують інші методи, зокрема ефективності та окупності інвестицій, які згадує автор і які дають кількісні оцінки результатам і ефекту. Тут важливо було б відзначити (а це відсутнє) вплив на результат

вартості фінансових ресурсів з різних джерел фінансування, наявність чи брак достатніх даних для проведення обчислень. Тим більше, що у подальшому на стор. 155 наголошується, що для оцінювання інвестиційної привабливості інфраструктурного проекту запроваджується методологія управління проектами, яка традиційно оцінюється за чистою приведеною вартістю (NPV), що є "технікою дисконтування потоку грошових коштів".

4. Але найважливішою проблемою методології визначення ефективності проектів енергозбереження, на наш погляд, є відсутність у вітчизняній практиці розрахунків вартості життєвого циклу активів, де енергетичні витрати є важливою, але не визначальною складовою, пов'язаною з іншими складовими. Залишається питання: чи можна із застосуванням будь-яких відомих і нових методів, крім оцінки життєвого циклу, обґрунтувати ефективність проектів, заходів, процесів енергозбереження на фоні і без урахування інших витрат і результатів? Тому значно посилити результати дослідження могли б узагальнення відносно зарубіжного досвіду управління активами та вартістю життєвого циклу, зокрема, на підприємствах комунального господарства, застосування зарубіжних стандартів щодо енергоменеджменту, підходів до розрахунку ефективності інвестицій в енергозбереження, зокрема, в умовах високої відсоткової ставки в Україні, ризику значної зміни тарифів (особливо у меншу сторону).

Два останні зауваження стосуються другого розділу роботи.

5. Наступні коментарі відносяться до третього розділу, найважливішого, на наш погляд, з точки зору управлінських, організаційних і фінансових аспектів механізму енергозбереження як процесу – основи вибору теми дисертації.

Так, нелогічно, що найбільш цікаві і практично значущі матеріали щодо ДПП та інфраструктурних облігацій подані з використанням інших, відомих показників ефективності, ніж запропоновані у другому розділі.

Зазначені недоліки суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку теоретичного рівня кожного розділу і параграфу та практичного значення результатів дисертаційної роботи в цілому.

6. Загальний висновок. Дисертаційна робота Докуніної К.І. на тему "Формування економічного механізму енергозбереження на підприємствах комунального господарства" є завершеною науковою працею, яка містить нове вирішення актуального науково-практичного завдання, що полягає, на наш погляд, у розвитку теоретико-методичних положень і розробці практичних рекомендацій щодо *організаційних і фінансових аспектів* формування економічного механізму енергозбереження на підприємствах комунального господарства.

Дисертаційна робота виконана на актуальну тему, на належному науково-теоретичному рівні, має практичне значення, свідчить про вміння здобувача творчо аналізувати та узагальнювати економічні та управлінські процеси, формувати за результатами проведених досліджень обґрунтовані висновки й пропозиції. Дисертація за своїм змістом відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13 "Порядку присудження наукових ступенів", що ставляться до наукових робіт, поданих на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, а її автор, Докуніна Катерина Ігорівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

**Офіційний опонент,
доктор економічних наук, професор,
зав. кафедри менеджменту та міжнародного бізнесу
Львівського інституту менеджменту**

16.06.2017 р.

В.П. Ніколасв